

Lietuvos Respublikos  
švietimo ir mokslo  
ministerija

## SUAUGUSIŪJŲ ŠVIETIMAS: AKTUALIJOS IR TENDENCIJOS

### Pagrindiniai klausimai:

■ **Kokios pagrindinės suaugusiųjų švietimo kryptys ir tendencijos?**

■ **Kokios socialinės suaugusiųjų grupės labiausiai stokoja švietimo?**

■ **Ko reikėtų mokytis suaugusiesiems?**

■ **Kaip vyksta suaugusiųjų švietėjo profesijos formalizavimas?**

■ **Koks turėtų būti suaugusiųjų švietėjas?**

Pasaulyne kontekste suaugusiųjų švietimo organizavimui aktualūs šie iššūkiai: mažinti neraštingumo lygį, formuoti finansiškai pagrįstą politiką, optimizuoti valdymą, grindžiamą visų suinteresuotų grupių bendradarbiavimu ir partneryste, didinti finansavimą, užtikrinti suaugusiųjų dalyvavimą, įtraukimą ir lygių galimybių suteikimą, laiduoti kokybę.

Europos regione suaugusiųjų švietimui yra keliama panašūs tikslai: mokymąsi visą gyvenimą ir judumą paversti tikrove, gerinti švietimo ir mokymo kokybę bei veiksmingumą, skatinti vienodas galimybes, socialinę sanglaudą ir aktyvų pilietiškumą, skatinti suaugusiųjų ir jų mokymosi aplinkos kūrybingumą ir inovatyvumą, kurti žinių bazę apie suaugusiųjų mokymosi gerinimą ir šio sektoriaus stebėseną.

Siekiant sudaryti galimybę suaugusiesiems stiprinti savo gebėjimą prisitaikyti prie darbo rinkos ir visuomenės pokyčių, strateginiuose Europos Tarybos dokumentuose nurodomos suaugusiųjų grupės, labiausiai stokojančios švietimo: migrantai, pabėgėliai ir prašantieji prieglobsčio, romai, mokyklos nebaigę asmenys, nesimokantys, nedirbantys ir mokymuose nedalyvaujantys jaunuoliai, neįgalieji, vyresnio amžiaus suaugusieji, bedarbiai, gaunantys mažas pajamas, socialiai remtini asmenys ir žemos kvalifikacijos darbuotojai.

Tačiau tyrimai rodo, kad daugiausia mokosi jaunesnio amžiaus, aukštesnio išsilavinimo, dirbantys, užimantys aukštesnes pareigas, gaunantys didesnes pajamas, didmiesčiuose gyvenantys suaugusieji. Todėl iššūkiu išlieka nepalankioje padėtyje esančios suaugusiųjų mokymosi motyvacijos skatinimas ir suaugusiųjų įtraukimas į mokymąsi.

Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos valstybėms, Arabų šalims pagrindinis suaugusiųjų švietimo tikslas tebėra neraštingumo mažinimas, o Europos ir Šiaurės Amerikos šalių regionai skatinami sutelkti dėmesį į bendrųjų gebėjimų ir gyvenimo įgūdžių ugdymą, besimokančių organizacijų, bendruomenių, regionų kūrimą. Tyrimai rodo, kad Lietuvos suaugusiųjų mokymosi poreikiai dažniausiai yra susiję su skaitmeninio raštingumo, bendravimo užsienio kalba, socialinių ir pilietinių, iniciatyvumo ir verslumo bendrųjų kompetencijų ugdymu.

Pastaraisiais metais išaugo susidomėjimas andragogo (suaugusiųjų švietėjo) profesija, tačiau universitetinį andragogų rengimą sunkina suaugusiųjų švietėjų profesijos klasifikatoriaus trūkumas, todėl atsirado poreikis formalizuoti andragogo profesiją. Lietuvoje jau sukurtos politinės prielaidos andragogo profesijai įteisinti ir andragogo kvalifikacijai sukurti.

Europos Komisijos užsakytoje studijoje *Suaugusiųjų švietimo profesionalų bendrosios kompetencijos (Key competences for adult learning professionals, 2010)* apibrėžtas bendras suaugusiųjų švietėjų profesionalų kompetencijų rinkinys, skirtas padėti Europos valstybėms plėtoti andragogų standartus. Remiantis minėta studija pagrindinės andragogo kompetencijos apima mokymo, valdymo, programų tobulinimo ir kūrimo veiklas, t. y. tiek edukacinės, tiek vadybinės, tiek tyrimų srities veiklas. Suaugusiųjų švietimo profesionalų kompetencijos skirstomos į bendrąsias (reikalingas atliekant pagrindines veiklas) ir savitąsias (reikalingas atliekant specifines veiklas).

## KOKIOS PAGRINDINĖS SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMO KRYPTYS IR TENDENCIJOS? (UNESCO VEIKSMŲ KRYPTIS IR EUROPOS KOMISIJOS SPRENDIMAI)

Pasauliniame kontekste suaugusiųjų švietimo tendencijas apibrėžia UNESCO organizacija. 2000 m. patvirtintame Dakaro veiksmų plane „Švietimas visiems“ bendraisiais suaugusiųjų švietimo tikslais iškeliami suaugusiųjų neraštingumo mažinimas, pagrindinio ir tęstinio mokymosi prieinamumo užtikrinimas, lygių galimybių sudarymas itin daug dėmesio skiriant lyčių nelygybei mažinti.

Šį veiksmų planą 2009 m. pratęsė Belemo susitarimas, kuriame suformuluotos rekomendacijos esminėms suaugusiųjų švietimo sritims: **neraštingumo mažinimui, politikos formavimui, valdymo optimizavimui, finansavimo didinimui, suaugusiųjų dalyvavimo, įtraukimo ir lygių galimybių gerinimui, kokybės užtikrinimui** (1 pav.).

Europos Sąjungos šalys, veikdamos per Europos Sąjungos struktūras, bendrai tariausi, kokie turėtų būti suaugusiųjų švietimo prioritetai, ir įsipareigoja juos įgyvendinti. 2011 m. atnaujintoje Europos suaugusiųjų mokymosi darbotvarkėje

(*Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning*, 2011) pripažįstama, kad šis švietimo sektorius gali tapti itin reikšmingas ekonominio vystymosi srityje skatinant produktyvumą, konkurencingumą, kūrybingumą, novatoriškumą ir verslumą.

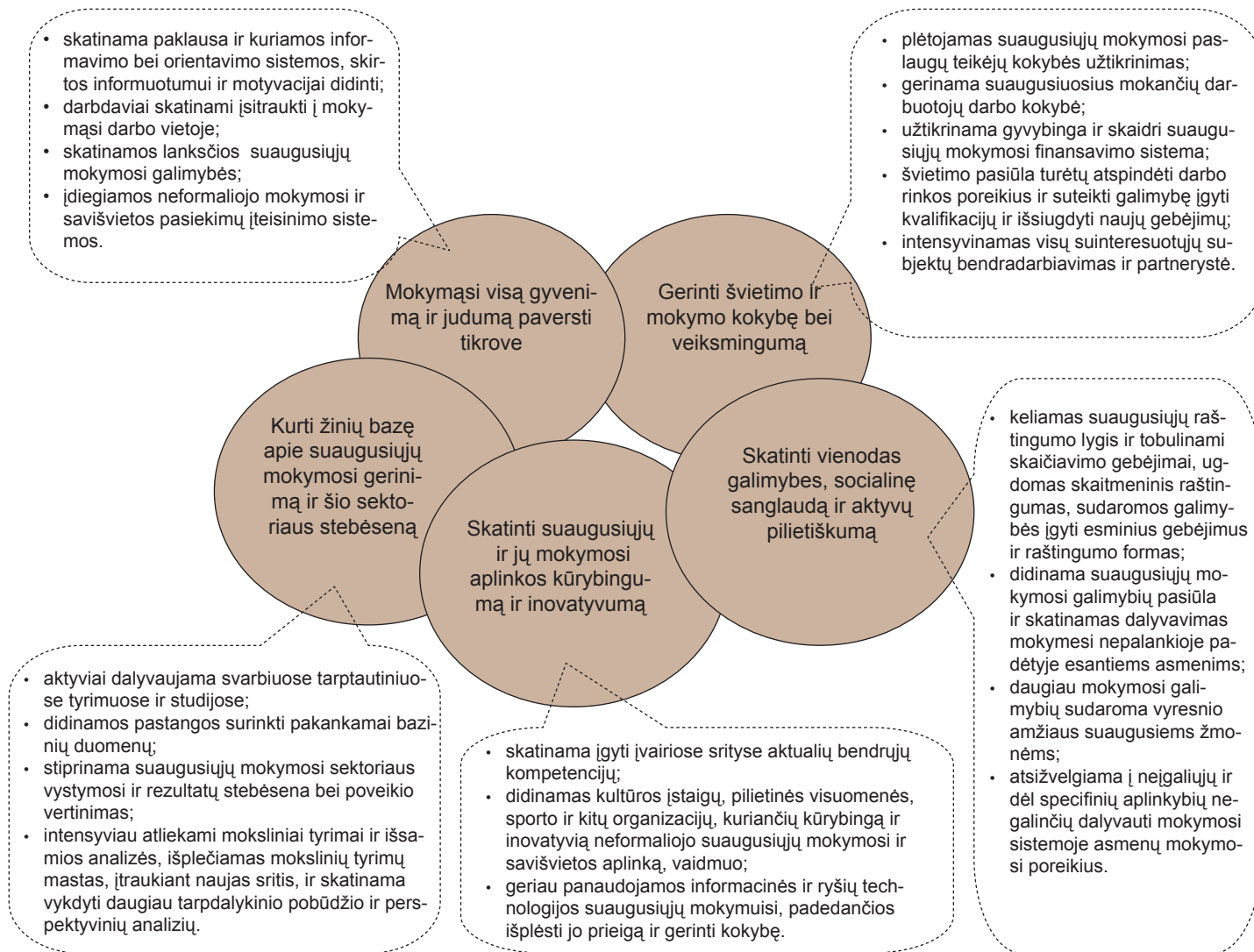
Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginė programa „ET 2020“ ir jos keturi tikslai, susiję su *mokymusi visą gyvenimą ir judumu, kokybe ir veiksmingumu, vienodomis galimybėmis, socialine sanglauda ir aktyviu pilietiškumu*, taip pat su *kūrybingumu ir novatoriškumu*, yra aktualūs ir suaugusiųjų mokymuisi. Todėl atnaujinant Europos suaugusiųjų švietimo prioritetus, 2012–2014 metais numatomos sritys, kurių įgyvendinimas gali svariai prisidėti prie mokymosi visą gyvenimą tikslų pasiekimo (2 pav.).

2011 m. atnaujintoje Europos suaugusiųjų mokymosi darbotvarkėje išskiriamos esminės suaugusiųjų mokymosi sekto-

**1 pav. UNESCO rekomendacijos suaugusiųjų švietimui (pagal Belemo veiksmų planą, skelbiamą CONFITEA IV: International Conference on Adult Education, 2010)**



## 2 pav. Prioritetinės Europos suaugusiųjų švietimo sritys 2012–2014 metais (pagal *Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning, 2011*)



riaus sritys, kurioms būtina skirti itin daug dėmesio ir tolesnio intensyvaus darbo. Išskiriamos šios sritys:

- efektyvus finansavimas,
- antros galimybės mokytis suteikimas,
- pagrindinių gebėjimų (pavyzdžiui, raštingumo ir mokėjimo skaičiuoti, skaitmeninio raštingumo) įgijimas,
- tikslinis migrantų, mokyklos nebaigusių asmenų ir nesimokančių, nedirbančių ir mokymuose nedalyvaujančių jaunuolių, neįgaliųjų ir vyresnio amžiaus suaugusiųjų mokymasis,
- bendradarbiavimas su darbdaviais, socialiniais partneriais ir pilietine visuomene.

2012 m. parengtame naujame *Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo projekte* aiškiai nusakoma, kas sudaro neformaliojo suaugusiųjų švietimo sistemą, taip pat apibrėžiamas neformaliojo suaugusiųjų švietimo

organizavimas. Įstatymo projekte akcentuojamas neformaliojo suaugusiųjų švietimo kokybės užtikrinimas. Švietimo ir mokslo ministras įpareigojamas nustatyti neformaliojo suaugusiųjų švietimo kokybės užtikrinimo tvarką ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo ir savišvietos būdu įgytų bendrųjų bei specialiųjų kompetencijų pripažinimo tvarką. Siūloma vykdyti neformaliojo švietimo teikėjų veiklos įsivertinimą, išorinį vertinimą bei dalyvių pažangos ir pasiekimų įsivertinimą. Pagal naujos redakcijos *Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymą* numatomas sisteminis neformaliojo suaugusiųjų švietimo finansavimas ir įvedamas neformaliojo suaugusiųjų švietimo krepšelis. Dirbantiems asmenims siūloma suteikti penkių darbo dienų papildomas mokamas atostogas dalyvauti neformaliojo suaugusiųjų švietimo programose ir projektuose. Taip pat didinamas savivaldybės vaidmuo įgyvendinant neformalų suaugusiųjų švietimą.

## KOKIOS SOCIALINĖS SUAUGUSIŲJŲ GRUPĖS LABIAUSIAI STOKOJA ŠVIETIMO?

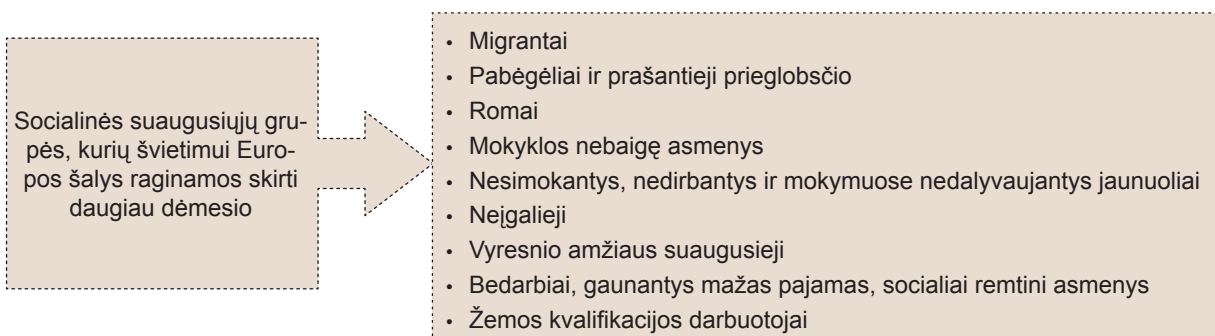
Statistiniai duomenys ir įvairių tyrimų rezultatai rodo, kad demografinis besimokančio suaugusiojo poveikslas nesikeičia – daugiausia mokosi jaunesnio amžiaus, aukštesnio išsilavinimo, dirbantys, užimantys aukštesnes pareigas, gaunantys didesnes pajamas, didmiesčių gyventojai. Iki šiol iššūkiu išlieka šių socialinių grupių asmenų mokymosi motyvacijos skatinimas ir įtraukimas į mokymąsi: vyresnio amžiaus, žemesnio išsilavinimo, žemesnę profesinę kvalifikaciją turinčių ir mažesnes pajamas gaunančių suaugusiųjų.

Šios suaugusiųjų įtraukties į mokymąsi tendencijos aktuales ir kitoms Europos šalims, nes ekonominės krizės metu išryškėjo esminis suaugusiųjų mokymosi uždavinys – sudaryti galimybę suaugusiesiems (pirmiausia žemos kvalifikacijos ir vyresnio amžiaus darbuotojams) stiprinti savo ge-

bėjimą prisitaikyti prie darbo rinkos ir visuomenės pokyčių. Suaugusiųjų mokymasis tampa vienu iš būdų darbo netekusiems, dėl restruktūrizavimo nukentėjusiems ar profesinę veiklą keičiantiems asmenims kelti kvalifikaciją arba persikvalifikuoti. Šitai šis švietimo sektorius reikšmingai prisidėtų prie *socialinės įtraukties, aktyvaus pilietiškumo ir asmeninio tobulėjimo (Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning, 2011)*.

Vadovaujantis šia suaugusiųjų švietimo reikšmingumo nuostata, Europos šalys yra raginamos visomis įmanomomis priemonėmis remti socialiai pažeidžiamų suaugusiųjų asmenų (3 pav.) švietimą – sudaryti geresnes sąlygas jų mokymuisi, didinti mokymosi motyvaciją, sudaryti galimybes jiems įgyti esminius gebėjimus, reikalingus aktyviam dalyvavimui šiuolaikinėje visuomenėje.

### 3 pav. Socialinės grupės, stokojančios suaugusiųjų švietimo paslaugų

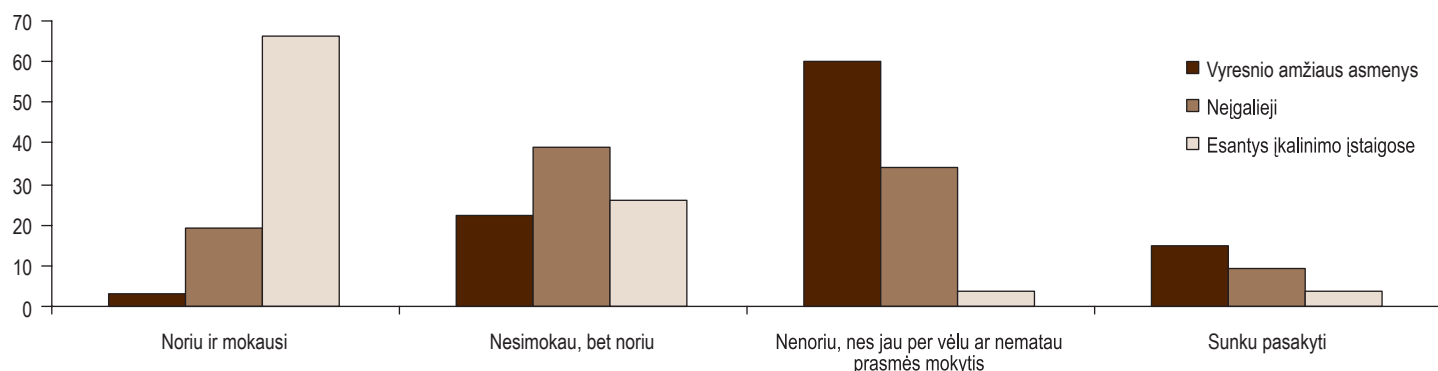


Būtinybę didinti minėtų socialinių grupių mokymosi motyvaciją rodo ir Lietuvoje atliekamų edukologinių tyrimų duomenys. Vieną iš naujausių tyrimų, analizuojančių socialiai pažeidžiamų asmenų švietimą Lietuvoje, 2011 m. atliko Socialinės informacijos ir mokymų agentūra. Taikomojo suaugusiųjų švietimo tyrimo tikslas buvo išanalizuoti vyresnio amžiaus, neįgaliųjų ir įkalinimo įstaigose esančių suaugusiųjų mokymo ir mokymosi ypatumus.

Tyrimo rezultatai parodė, kad 2 iš 3 (60 proc.) vyresnio am-

žiaus asmenų nenorėtų mokytis (4 pav.). Dažniausiai tai 55–74 metų, įgiję pradinį ar pagrindinį išsimokslinimą, nedirbantys žmonės, gaunantys mažas ar vidutines pajamas ir kaimo gyventojai. Nesimoko, bet norėtų mokytis penktadalis 55–74 metų asmenų. Dažniau mokosi asmenys, įgiję aukštąjį išsimokslinimą, dirbantieji, kurių pajamos siekia 801 Lt ir daugiau vienam šeimos nariui per mėnesį. Mokymuose dažniau norėtų dalyvauti 55–64 metų asmenys, įgiję aukštąjį išsimokslinimą, dirbantys tarnautojai, specialistai, bedarbiai.

### 4 pav. Lietuvos vyresnio amžiaus, neįgaliųjų bei įkalinimo įstaigose esančių suaugusiųjų nuostatos mokytis (dalis proc.)



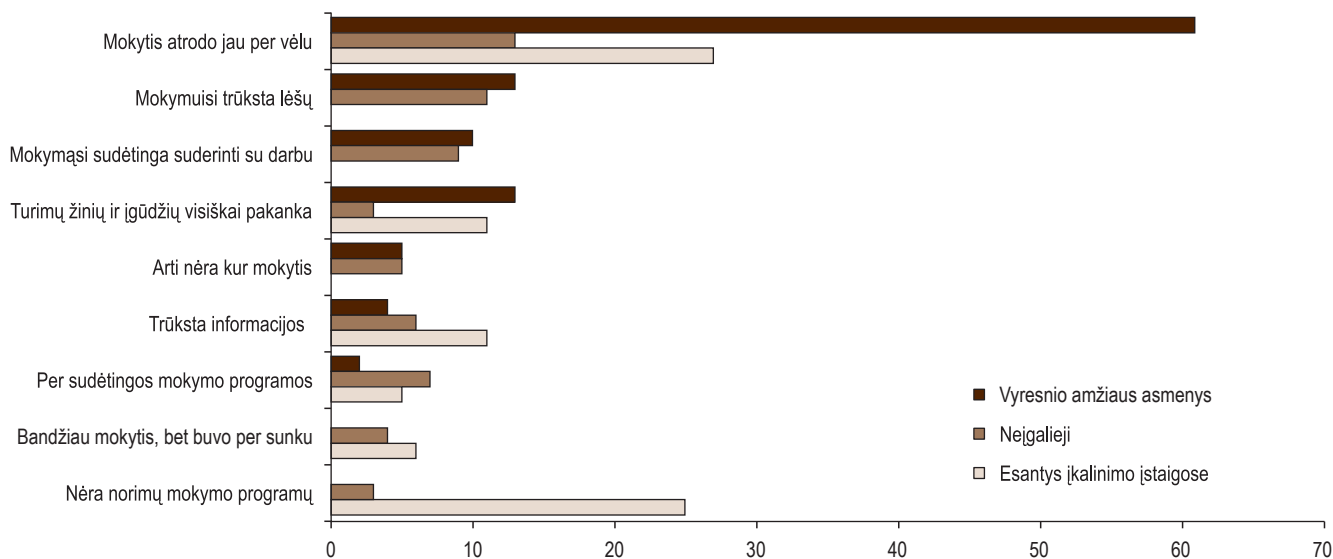
Duomenų šaltinis: Taikomasis suaugusiųjų švietimo tyrimas, 2011

Beveik pusė negalią turinčių respondentų, kurie nesimoko, teigė, kad norėtų tai daryti. Šis faktas rodo neįgaliųjų teigiamą nuostatą į mokymąsi ir išryškina būtinybę ieškoti tokiems asmenims daugiau mokymosi galimybių, įskaitant infrastruktūrinio prieinamumo, metodinės pagalbos ir kt.

Aktyviausiai suaugusiųjų mokymėsi dalyvauja atliekantieji bausmę įkalinimo įstaigose – 2 iš 3 (66 proc.) šios socialinės

grupės asmenų nori ir mokosi, o daugiau kaip penktadalis, nors šiuo metu ir nesimoko, norėtų tai daryti. Faktas, kad aktyvesni ir turintys didesnę mokymosi motyvą yra jaunesnio amžiaus (18–35 metų) nuteistieji, rodo, kad vyresnio amžiaus nuteistiesiems yra ypač aktuali ir reikšminga specialistų pagalba, informuojant apie sėkmingos integracijos programas ir tarpininkaujant jas įgyvendinant.

### 5 pav. Pagrindinės priežastys, kodėl Lietuvos vyresnio amžiaus, neįgalieji ir įkalinimo įstaigose esantys asmenys nedalyvauja suaugusiųjų švietime (dalis proc.)



Duomenų šaltinis: Taikomasis suaugusiųjų švietimo tyrimas, 2011

Analizuojant priežastis, kodėl tam tikrų socialinių grupių asmenys nedalyvauja suaugusiųjų švietime, paaiškėjo, kad beveik 2 iš 3 (61 proc.) **vyresnio amžiaus** žmonių įsitikinę, kad mokytis jiems jau per vėlu (5 pav.). Taip dažniau mano moterys, 65–74 metų respondentai, nedirbantys asmenys, taip pat kaimo, miestelių ir miesto gyventojai. Dalis (16 proc.) vyresnio amžiaus žmonių paminėjo priežastį, kuri nebuvo aktuali kitoms socialinėms grupėms, – mokytis jiems būtų sunku dėl sveikatos problemų. Apie dešimtadalis teigė, kad mokymuisi trūksta lėšų arba mokymąsi sudėtinga suderinti su darbu. Daugiau nei dešimtadalis vyresnio amžiaus žmonių įsitikinę, kad turimų žinių ir įgūdžių visiškai pakanka. Šią nuostatą daž-

niau išreiškė vyrai, 55–64 metų amžiaus, dirbantys asmenys. Panašias priežastis, dėl kurių nedalyvauja suaugusiųjų švietime, minėjo ir **neįgalieji** – mokytis jiems jau per vėlu, trūksta lėšų, sunku mokymąsi derinti su darbu, kai kuriems per sudėtingos mokymosi programos arba trūksta informacijos apie mokymosi institucijas ir programas. Nuostatos, kad mokytis jau per vėlu, o turimų žinių ir įgūdžių visiškai pakanka, būdingos ir nemažai daliai (atitinkamai 27 ir 11 proc.) **nuteistųjų**, tačiau įkalinimo įstaigose esantys asmenys dažniau nei kitų grupių atstovai minėjo su mokymosi prieinamumu susijusias priežastis – nėra norimų mokymo programų, trūksta informacijos apie mokymosi galimybes.

## KO REIKĖTŲ MOKYTIS SUAUGUSIESIEMS?

UNESCO patvirtinti strateginiai suaugusiųjų švietimo dokumentai rodo, kad Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos valstybių, taip pat Arabų šalių svarbus uždavinys – bendras suaugusiųjų neraštingumo mažinimas. Tuo tarpu Europos ir Šiaurės Amerikos šalių regionai skatinami sutelkti dėmesį į bendrųjų gebėjimų ir gyvenimo įgūdžių ugdymą, kalbama ir apie besimokančias organizacijas, bendruomenes, regionus. Belemo veiksmų plane, priim-

tame 2009 m. pažymima, kad Europos valstybėms „reikia prisiimti atsakomybę būti partneriu plėtojant suaugusiųjų mokymąsi ir švietimą kituose planetos regionuose“.

Suaugusiųjų neformaliajam švietimui, atsižvelgiant į mokymosi tikslus, priskiriamos dvi kryptys:

- profesinei veiklai reikalingų žinių įgijimas, gebėjimų lavinimas ir tobulinimas,

- asmens bendrosios kultūros ugdymas (*Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*, 1998).

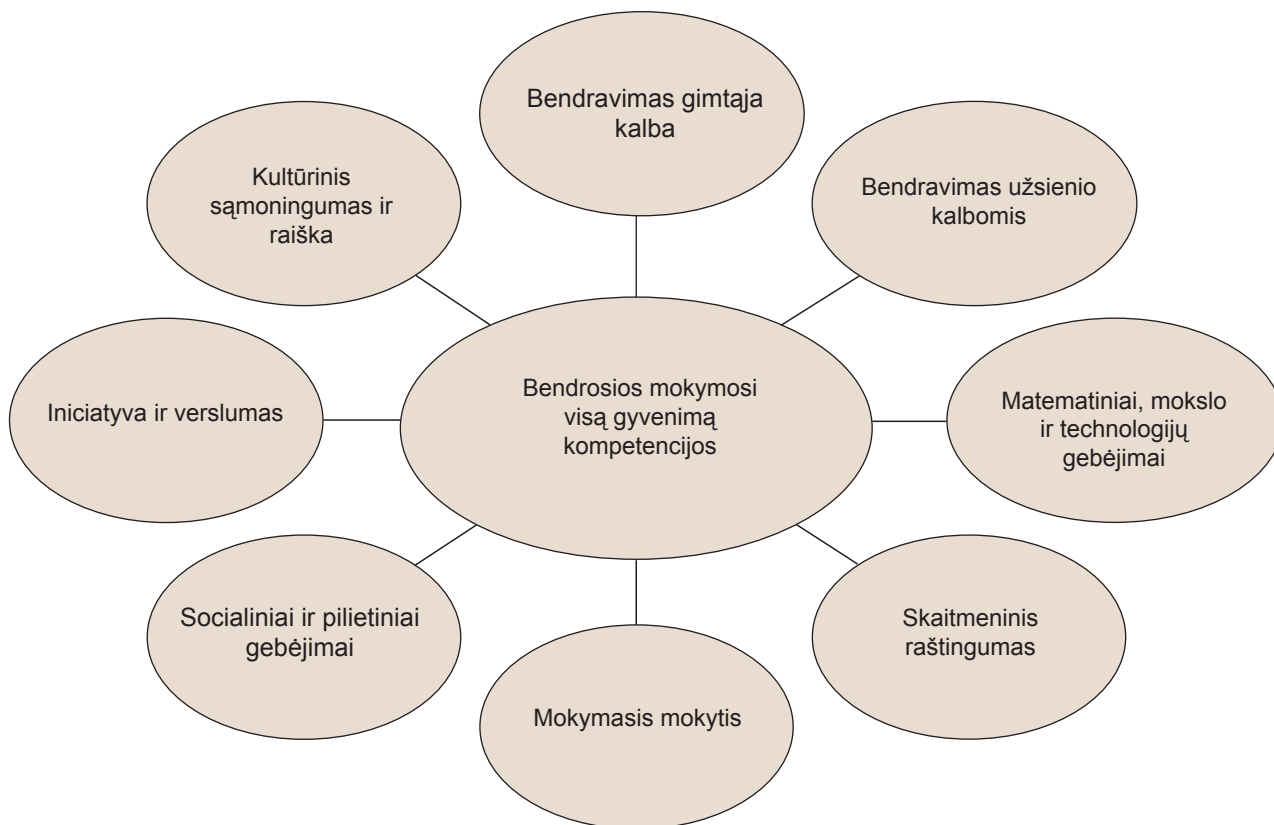
Pirmosios krypties mokymasis yra skirtas darbinei veiklai reikalingiems įgūdžiams tobulinti, kad asmuo išliktų darbo rinkoje arba į ją sugrįžtų. Antroji kryptis yra tiesiogiai nesusijusi su profesija, jai detalizuoti Europos Parlamentas ir Taryba rekomendavo kaip orientyrą remtis dokumentu „Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai“ (2006), kuriame išskiriamos ir detalizuojamos aštuonios bendrosios mokymosi visą gyvenimą kompetencijos (6 pav.), kurios yra reikalingos visų žmonių asmeniniam tobulėjimui, aktyviam pilietiškumui, socialinei integracijai ir užimtumui.

Visos šios kompetencijos laikomos vienodai svarbiomis, daugelis jų susijusios ir papildo viena kitą – vienai sričiai būdingi aspektai stiprina kitos srities gebėjimus.

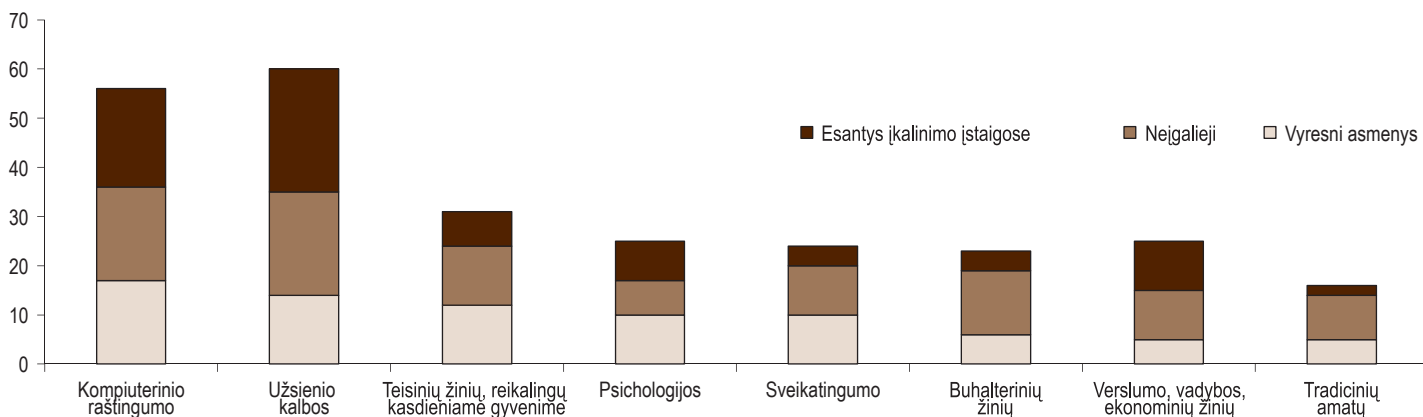
Svarbiausias šių kompetencijų ugdymo(si) pagrindas – tai esminiai kalbos, raštingumo, mokėjimo skaičiuoti ir informacinių komunikacinių technologijų (IKT) įgūdžiai, o visos ugdymo(si) veiklos yra grindžiamos mokėjimu mokytis.

Tokios sritys kaip kritinis mąstymas, kūrybingumas, iniciatyvumas, problemų sprendimas, pavojaus įvertinimas, sprendimų priėmimas ir konstruktyvus jausmų valdymas yra esminės ugdant visas aštuonias kompetencijas.

**6 pav. Bendrosios mokymosi visą gyvenimą kompetencijos (pagal Recommendation of the European Parliament and of the Council, 2006 December 18 Nr. 2006/962/EC „On key competences for lifelong learning“)**



**7 pav. Dalykai, kurių norėtų mokytis Lietuvos vyresnio amžiaus, neįgalieji ir įkalinimo įstaigose esantys asmenys**



Duomenų šaltinis: Taikomasis suaugusiųjų švietimo tyrimas, 2011

*Mokymosi visą gyvenimą strategijoje* (2008) akcentuojamas suaugusiųjų bendrųjų gebėjimų, kompetencijų ugdymas, strategijoje numatytos priemonės ir lėšos kompetencijų ugdymui.

Taikomojo suaugusiųjų švietimo tyrimo (2011) rezultatai parodė, kad įvairių socialinių grupių suaugusieji turi panašius prioritetus sritims, kurių norėtų mokytis arba gilinti jau turimas žinias, jei turėtų tam galimybių. Ir vyresnio amžiaus, ir neįga-

lieji, ir įkalinimo įstaigose esantys asmenys dažniausiai norėtų mokytis kompiuterinio raštingumo, užsienio kalbos (dažniausiai anglų), teisės pagrindų ir jų taikymo kasdieniame gyvenime, psichologijos, įgyti buhalterinių, verslumo, vadybos, ekonominių žinių (7 pav.). Tai rodo, kad Lietuvos suaugusiųjų mokymosi poreikiai dažniausiai yra susiję su skaitmeninio raštingumo, bendravimo užsienio kalba, socialinių ir pilietinių, iniciatyvumo ir verslumo bendrųjų kompetencijų ugdymu.

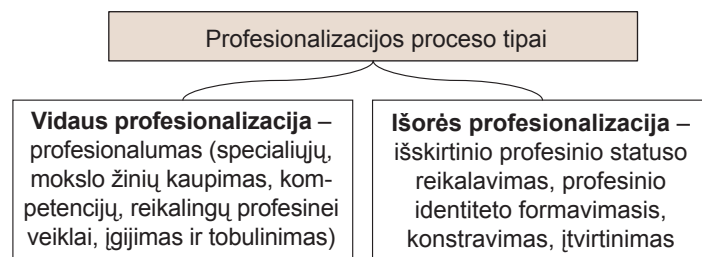
## KAIP VYKSTA SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETĖJO PROFESIJOS FORMALIZAVIMAS?

Suaugusiųjų švietimas suprantamas kaip asmenų, turinčių patirties, mokymas, mokymasis visą gyvenimą. Tad andragogai (suaugusiųjų švietėjai) atlieka svarbų vaidmenį mokymąsi visą gyvenimą paversdami realybe, todėl pastaraisiais metais išaugo dėmesys andragogo profesijai. Lietuvos ir Europos politinės iniciatyvos skatina ir palaiko andragogo profesijos įteisinimą ir šios kvalifikacijos sukūrimą. Europos Komisijos Komunikate „Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevēlu“ (2006 m.) pabrėžiama, kad būtina apibrėžti andragogo profesiją ir sudaryti sąlygas suaugusiųjų švietimo srityje dirbantiems asmenims kelti kvalifikaciją ir tobulinti įgūdžius. 2011 m. Europos Tarybos rezoliucijoje *Dėl atnaujintos Europos suaugusiųjų mokymosi darbotvarkės* viena iš 2012–2014 m. prioritetinių sričių – gerinti švietimo ir mokymo kokybę bei veiksmingumą. To siekiama daugiau dėmesio skiriant tam, kad būtų gerinama ir suaugusiųjų mokytojų darbuotojų darbo kokybė, pavyzdžiui, apibrėžiant kompetencijų aprašus, nustatant veiksmingas pirminiam mokymui ir profesiniam tobulinimui skirtas sistemas, sudarant geresnes dėstytojų, mokytojų ir kitų suaugusiųjų mokytojų darbuotojų judumo sąlygas. Pavyzdžiui, *Grundtvig* programa, skirta suaugusiųjų švietimui ir tęstiniam mokymuisi, suteikia galimybę asmenims, dirbantiems ar ateityje ketinantiems dirbti suaugusiųjų švietimo (formaliojo, neformaliojo, savarankiško) srityje, dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo kursuose užsienyje.

Lietuvoje politinės prielaidos andragogo profesijos įteisiniui jau yra sukurtos. 2008 m. Lietuvoje patvirtinta nauja *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*, kurioje akcentuojama su besimokančiais suaugusiais dirbančio personalo kvalifikacijos tobulinimo svarba. *Strategijos* įgyvendinime numatyta 2009–2012 m. teisiškai reglamentuoti

andragogo (suaugusiųjų švietėjo) profesiją, įteisinti andragogo kvalifikaciją ir įgyvendinti kvalifikacijos tobulinimo programas, stiprinti andragogų rengimą universitetuose ir kolegijose. 2010 m. patvirtinta Lietuvos kvalifikacijų sandara, kuri atitinka 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendaciją *Dėl Europos mokymosi visą gyvenimą kvalifikacijų sąrangos kūrimo*. Parengtos teorinės gairės andragogo profesijos aprašymui, t. y. 2012 m. Švietimo ir mokslo ministerija ir Ugdymo plėtotės centras parengė andragogo profesinės veiklos aprašo, andragogų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos aprašo ir andragogų atestacijos tvarkos aprašo projektus, kurie artimiausiu metu turėtų būti įteisinti.

### 8 pav. Profesionalizacijos proceso tipai



(Jatkauskienė B., Jatkauskas E., 2010)

Pasak E. Jatkauskienės ir E. Jatkausko (2010), Lietuvoje ryškėja pastangos įteisinti andragogo profesiją, todėl aktuali andragogų profesionalizacija<sup>1</sup>. Profesionalizacijos procesas skirstomas į du tarpusavyje susijusius ir vienas kitą papildančius tipus: vidaus proceso (profesionalumo) ir išorės proceso („profesionalizmo“<sup>2</sup>) tipai (8 pav.). Profesionalumas – tai profesinei veiklai reikalingų specifinių žinių, kompetencijų konstravimas ir tobulinimas. Jis reiškiasi kaip specifinių profesinių žinių įgijimas, tęstiniu profesiniu mokymuisi ir pan. Išorės profesionalizacijos („profesionalizmo“) proceso metu vyksta profesinio identiteto konstravimas, formavimas, plė-

<sup>1</sup> Profesionalizacija – procesas, vykstantis dviem lygmenimis, kurie tarpusavyje glaudžiai susiję. Tai kaupimas profesinių, mokslo žinių, kurios sukurtų kompetentingos veiklos teorinį ir empirinį pagrindą, bei visuomeninis profesijos su jos specifinėmis kvalifikacijomis ir kompetencijomis pripažinimas (Jatkauskienė B., Jatkauskas E., 2010).

<sup>2</sup> „Profesionalizmas“ – individų grupės tapimas profesija.

tojimas, įtvirtinimas. Vidaus ir išorės profesionalizavimo tipai papildo vienas kitą ir abu yra vienodai svarbūs.

Europos Komisijos užsakymu 2008 m. atlikto tyrimo *Suaugusiųjų švietėjų profesionalai Europoje (ALPINE – Adult Learning Professions in Europe)* rezultatai leidžia suvokti pagrindines suaugusiųjų švietimo praktikos tendencijas. Tyrime išryškunami pagrindiniai klausimai ir problemos, siekiama suprasti pačią suaugusiųjų švietėjo profesiją. Bandoma atsakyti į klausimus: kas yra suaugusiųjų švietėjai, kaip jie įdarbinami, kokių jiems reikia kompetencijų, kaip organi-

zuojamas jų profesinis tobulėjimas, kaip jie vertinami, ar ši profesija patraukli. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad dauguma Europos šalių neturi aiškaus vaizdo, kokių kompetencijų reikia suaugusiųjų švietimo sektoriuje dirbančiam asmeniui, norinčiam įgyvendinti profesines užduotis. Iš dalies taip yra dėl suaugusiųjų švietimo darbuotojų srities ir veiklų įvairovių. Akcentuojamas poreikis sukurti bendrųjų kompetencijų rinkinį europiniu lygiu, kad suaugusiųjų švietimo sistemos būtų palyginamos ir būtų galimybė atnaujinti, gerinti suaugusiųjų švietimo profesionalų kvalifikaciją ir tobulinti kompetencijas.

## KOKS TURĖTŲ BŪTI SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETĖJAS?

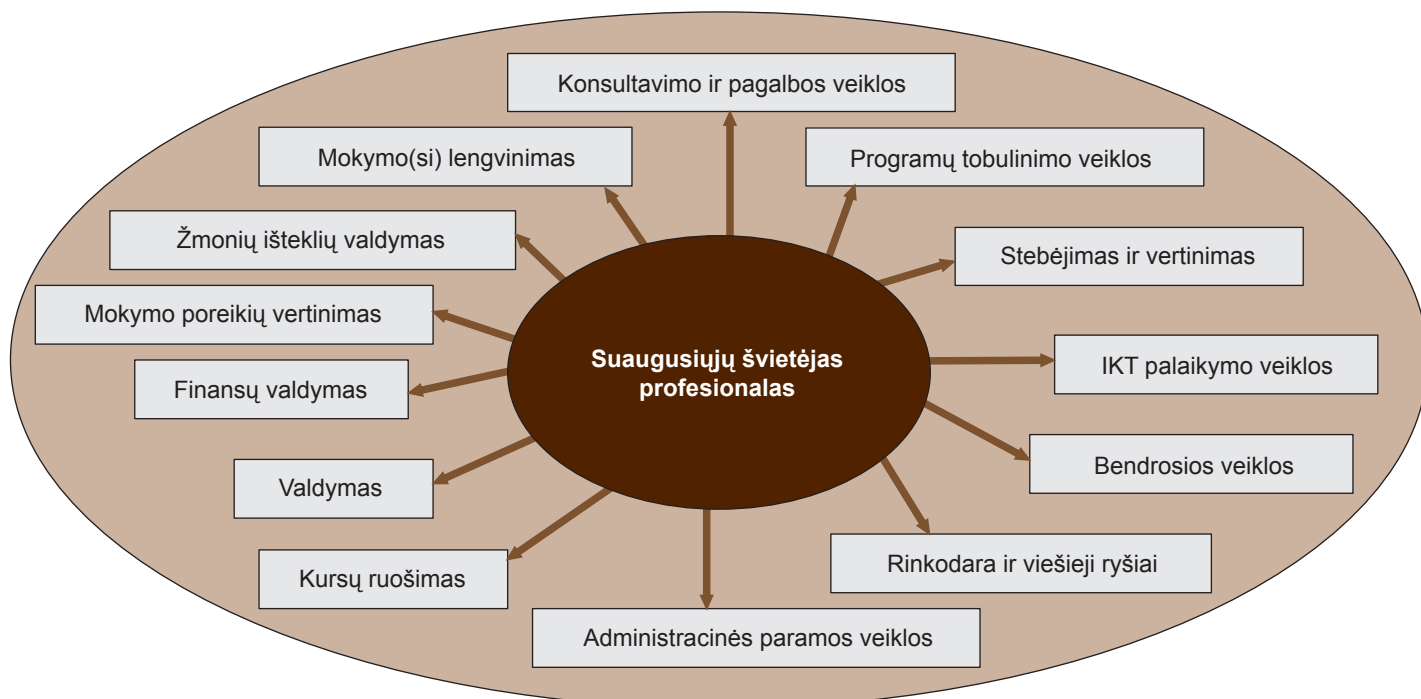
Studijos *Suaugusiųjų švietimo profesionalų bendrosios kompetencijos (Key competences for adult learning professionals, 2010)* tikslas – sukurti bendrą suaugusiųjų švietėjų profesionalų kompetencijų rinkinį, kuris Europai padėtų plėtoti andragogų profesijos standartus ir kuriuo valstybės galėtų savanoriškai naudotis. Kompetencijos suprantamos kaip žinių, įgūdžių ir gebėjimų rinkinys, reikalingas vykdant tam tikrą veiklą. Pagrindinės andragogo kompetencijos apima ne tik mokymo(si) veiklas, bet ir tokias veiklas, kaip valdymas, programų kūrimas ir tobulinimas. Andragogo veiklos spektras yra labai platus, todėl šias veiklas turėtų pasidalyti grupė profesionalų: vadybininkai, mokytojai, pagalbinis personalas ir pan., t. y. andragogas vadybininkas, andra-

gogas mokytojas ir andragogas tyrėjas. Kompetencijos profilis apima tris sluoksnius: **veiklų**, kurias asmuo gali atlikti, **konteksto**, kuriame asmuo vykdo veiklas, ir **kompetencijų**, reikalingų veikloms vykdyti (10 pav.).

Suaugusiųjų švietėjų kompetencijos struktūroje išskiriama 13 **veiklos** sričių, kurios atliekamos suaugusiųjų švietimo įstaigoje (ne tik su mokymu susijusios veiklos). 9 pav. pavaizduotas suaugusiųjų švietimo profesionalų veiklų sluoksnis. Andragogo profesines veiklas galima išskaidyti į tris sritis: *edukacinę, vadybinę ir tyrimų*. Trumpai apibūdinsime šias veiklas:

- **Mokymo poreikių vertinimas:** besimokantys suaugusieji turi patirties, žinių, todėl svarbu nustatyti ir įvertinti

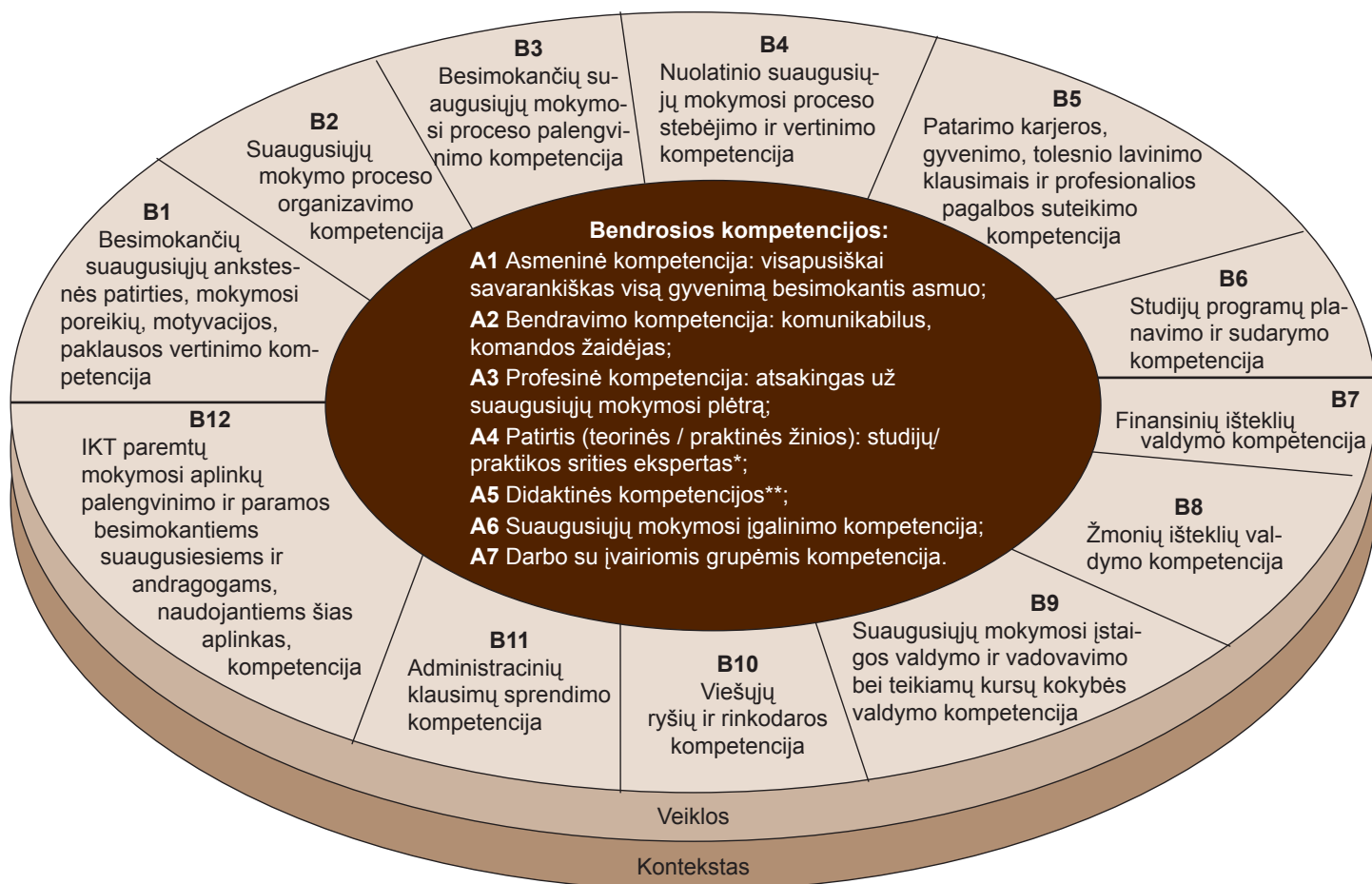
9 pav. Suaugusiųjų švietimo įstaigoje atliekamos veiklos





- įvairius besimokančių suaugusiųjų poreikius ir galimybes, išgales ir ankstesnio mokymosi patirtį;
- **Kursų ruošimas:** atsižvelgiant į įvairius besimokančių suaugusiųjų mokymosi poreikius, lygius ir pan. numatyti ir organizuoti mokymosi procesą, nustatyti mokymosi išteklius ir tinkamus metodus (įskaitant informacinių ir komunikacinių technologijų (IKT) infrastruktūrą);
- **Mokymo(si) lengvinimas:** įgalinti, motyvuoti, skatinti besimokančius suaugusiuosius mokytis, kurti pozityvią mokymosi aplinką, sukurti suprantamą mokymo turinį ir pritaikyti jį besimokančių suaugusiųjų poreikiams ir gebėjimams, (i)vertinti mokymosi procesą ir besimokančių suaugusiųjų pažangą, orientuotis į aktualiausias suaugusiųjų švietimo sektoriuje vyraujančias tendencijas, tobulinti kursus siekiant pagerinti mokymosi procesą ir kokybę;
- **Stebėjimas ir vertinimas:** vertinti mokymosi proceso kontekstą, patį procesą ir rezultatus;
- **Konsultavimas ir pagalba:** teikti pagrindinę bei su karjera susijusią informaciją, teikti konsultacijas;
- **Programų tobulinimas:** modulio ir programos lygmeniu kurti mokymo turinį, atsižvelgiant į besimokančių suaugusiųjų padėtį, kurti lanksčias programas, t. y. nuolatinės, iššęstinės studijos, moduliai, nuotolinis ar mišrusis mokymasis ir pan.;
- **Finansų valdymas:** valdyti išteklius, sudaryti ir administruoti biudžetą, rengti paraiškas finansavimui gauti, nustatyti išmokas, įmokas;
- **Žmonių išteklių valdymas:** valdyti pedagoginį ir kitą personalą, stebėti ir vertinti darbo kokybę, planuoti, organizuoti profesinį tobulinimą (kompetencijų tobulinimas, perkvalifikavimas, stažuotės, kursai ir pan.), informuoti darbuotojus apie mokymosi galimybes;
- **Valdymas:** prižiūrėti mokymo(si) aplinkas, stebėti ir vertinti programas, jas tobulinti, vertinti esamų ir naujų programų paklausą, kurti ir palaikyti ryšius su suinteresuotomis šalimis (užsakovais, kursų teikėjais ir pan.), užtikrinti kokybę, sekti teisės aktus ir reglamentus, įgyvendinti jų pakeitimus;

10 pav. Suaugusiųjų švietėjo profesionalo pagrindinių kompetencijų struktūra



\* Profesionalų, tiesiogiai nesusijusių su mokymo(si) procesu, patirtis susijusi ne su dalyko žiniomis, bet apima konkrečią patirtį, t. y. valdymą, administravimą ar IKT.

\*\* Profesionalams, tiesiogiai nesusijusiems su mokymo(si) procesu, didaktikos kompetencija nėra svarbi.

- **Rinkodara ir viešieji ryšiai:** vertinti esamų ir naujų programų pasiūlą ir paklausą, kurti ir palaikyti santykius su suinteresuotomis šalimis, partneriais;
- **Administracinė parama:** įvairios administracinės veiklos (priimti skambučius, užsakyti kursus, surinkti ir saugoti informaciją apie besimokančius suaugusiuosius, jų pažangą ir pan.), informuoti, padėti besimokantiesiems ir personalui spręsti administracinius klausimus;
- **IKT palaikymas:** prisidėti prie IKT grindžiamų ir mišrių studijų programų kūrimo, teikti IKT paremtas programas, skatinti, organizuoti vertinimą virtualioje aplinkoje, sukurti ir administruoti švietimo įstaigos interneto puslapį;
- **Bendrosios veiklos:** tobulinant mokymo procesą dirbti su kitomis švietimo įstaigomis, verslo įmonėmis ir besimokančiais, skleisti gerą patirtį, paremti, pagelbėti naujiems andragogams.

**Kontekstas**, kuriame teikiamas suaugusiųjų švietimas, veikia kompetencijų formavimą ir jų svarbą, t. y. kompetencijos apibūdina tam tikrų žinių, įgūdžių ir požiūrių reikalingumą tam tikrame kontekste. Kontekstas priklauso nuo tikslinės grupės, komandos sudėties, mokymo programos, dėmesio profesiniam tobulėjimui, institucijos misijos, mokymo metodų (tradicinis mokymas, mišrusis mokymas, integruotas mokymas) ir pan.

Suaugusiųjų švietėjų profesionalų veiklos sritis vienija profesinės veiklos kompetencijas, kurios skaidomos į dvi dalis: **bendrasias ir savitąsias kompetencijas** (10 pav.). **Bendrosios kompetencijos** – tai svarbiausios kompetencijos, reikalingos atlikti veiklas suaugusiųjų švietimo sektoriuje (mokymo, konsultavimo, vadybinės ar administracinės veiklos). Išskiriamos septynios bendrosios kompetencijos, kurių pirmos trys kompetencijos (A1–A3) apima profesionalumo lauką, o paskutinės keturios (A4–A7) – pedagoginės / didaktinės kompetencijos:

- A1. *Savo praktikos, mokymosi ir asmeninio tobulėjimo apmąstymo, vertinimo kompetencija:* gebėti kritiškai mąstyti, įvertinti savo mokymosi poreikius, organizuoti ir valdyti savo mokymosi procesą;
- A2. *Bendravimo ir bendradarbiavimo su besimokančiais suaugusiais, kolegomis ir suinteresuotomis šalimis kompetencija:* gebėti bendrauti su besimokančiais suaugusiais, bendradarbiais ir suinteresuotomis šalimis, dirbti komandose, bendradarbiauti su bendradarbiais, keistis žiniomis ir patirtimi, nusakyti problemą ir ją spręsti;

- A3. *Suaugusiųjų švietimo įstaigos struktūros plėtros ir tobulinimo bei profesinės praktikos, įstaigos, sektoriaus, profesijos ir visuomenės pokyčių numatymo kompetencija:* gebėti prisiimti atsakomybę už įstaigos, sektoriaus ir profesijos plėtotę ir tobulinimą, gebėti bendrauti, derėtis ir ieškoti problemų sprendimo būdų su suinteresuotomis šalimis;
- A4. *Savo dalyko srities patirties ir galimų mokymo išteklių naudojimo kompetencija:* gebėti panaudoti dalyko ar praktikos žinias, pasirinkti tinkamus mokymo šaltinius, pasinaudoti besimokančių suaugusiųjų mokymosi šaltiniais, motyvuoti suaugusiuosius mokytis savarankiškai;
- A5. *Įvairių mokymo metodų, formų ir būdų naudojimo, naujų galimybių žinojimo ir elektroninių įgūdžių kompetencija:* mokymo procese gebėti naudoti mokymo metodus, formas ir būdus, IKT ir žiniasklaidos priemones, individualiai besimokančiam suaugusiajam ir grupei valdyti mokymo procesą;
- A6. *Besimokančių suaugusiųjų mokymosi įgalinimo ir jų, kaip visapusiškai nepriklausomų, visą gyvenimą besimokančių asmenų, palaikymo kompetencija:* gebėti motyvuoti, skatinti ir įgalinti besimokančius suaugusiuosius kalbėti apie mokymo proceso aktualumą, sukurti stimuliuojančią mokymosi aplinką;
- A7. *Darbo su besikeičiančiomis ir heterogeninėmis grupėmis, skirtingais mokymosi poreikiais, motyvacija ir ankstesnėmis besimokančių suaugusiųjų patirtimis kompetencija:* gebėti atpažinti besimokančiųjų išsilavinimo įvairovę, susitvarkyti su heterogeninėmis grupėmis, analizuoti besimokančiųjų elgesį, atpažinti problemas ir galimus konfliktus bei jų išvengti.

**Savitosios kompetencijos** reikalingos atliekant tam tikras, specifines veiklas, pavyzdžiui, sprendžiant administracinius klausimus, valdant mokymo įstaigą ir pan. Šios savitos kompetencijos nėra būtinos visiems profesionalams, dirbantiems suaugusiųjų švietimo srityje. Savitos kompetencijos skirstomos į tas, kurios yra tiesiogiai susijusios su mokymo procesu (B1–B6), tai mokymas ar konsultavimas ir netiesiogiai susijusios su mokymosi procesu ar jo palaikymu (B7–B12), tai valdymas ir administracinė parama:

- B1. *Besimokančių suaugusiųjų ankstesnės patirties, mokymosi poreikių, motyvacijos, paklausos vertinimo kompetencija:* gebėti vertinti ankstesnes besimokančio suaugusiojo patirtis, mokymosi poreikius, paklausą, motyvaciją ir pageidavimus, išvelgti ir panaudoti besimokan-

- čio suaugusiojo patirtį ir žinias, kaip mokymo išteklius;
- B2. Suaugusiųjų mokymo proceso organizavimo kompetencija:** gebėti parinkti suaugusiųjų mokymui(si) tinkamą mokymosi stilių, didaktinius metodus ir turinį, planuoti mokymo procesą ir, atsižvelgiant į individualų besimokantį suaugusįjį ar grupę, jį pritaikyti;
- B3. Besimokančių suaugusiųjų mokymosi proceso palengvinimo kompetencija:** gebėti naudoti įvairias mokymo formas, metodus ir būdus, gebėti dirbti su heterogeninėmis grupėmis, skatinti besimokantįjį mokytis savarankiškai, valdyti mokymo procesą ir, esant būtinybei, gebėti pakeisti mokymo strategiją;
- B4. Nuolatinio suaugusiųjų mokymosi proceso stebėjimo ir vertinimo kompetencija:** gebėti nuosekliai stebėti ir vertinti besimokančių suaugusiųjų mokymosi procesą, pasirinktą mokymosi strategiją, naudojamus mokymosi išteklius, siekiant juos patobulinti;
- B5. Patarimo karjeros, gyvenimo, tolesnio lavinimo klausimais ir profesionalios pagalbos suteikimo kompetencija:** gebėti patarti, konsultuoti karjeros, gyvenimo, tolesnio lavinimosi klausimais, gebėti, pasinaudojus testais, surinkti dominančią informaciją apie besimokantį suaugusįjį;
- B6. Studijų programų planavimo ir sudarymo kompetencija:** gebėti planuoti ir kurti studijų programas atsižvelgiant į suaugusiųjų mokymo teoriją ir besimokančių suaugusiųjų poreikius, naudoti įvertinimo įrankius;
- B7. Finansinių išteklių valdymo kompetencija:** gebėti valdyti finansinius išteklius, duomenis, ieškoti papildomų pajamų šaltinių, įvertinti ir apibūdinti suaugusiųjų mokymosi socialinę ir ekonominę naudą;
- B8. Žmonių išteklių valdymo kompetencija:** gebėti suburti darbuotojų grupes, išsirinkti tinkamus darbuotojus, darbuotojams pasiūlyti tinkamus profesinio tobulinimosi kursus, turėti lyderio savybių;
- B9. Suaugusiųjų mokymosi įstaigos valdymo ir vadovavimo bei teikiamų kursų kokybės valdymo kompetencija:** gebėti valdyti ir vadovauti suaugusiųjų švietimo įstaigai, įgyvendinti atskaitomybės sistemą (kokybės vadyba), suprasti ir atsižvelgti į visuomenės ir suaugusiųjų mokymosi poreikius;
- B10. Viešųjų ryšių ir rinkodaros kompetencija:** gebėti taikyti įvairias viešųjų ryšių ir rinkodaros strategijas, bendrauti

- su suinteresuotomis šalimis, išorės partneriais ir organizacijomis, išvystyti naujų programų galimybes;
- B11. Administracinių klausimų sprendimo kompetencija:** gebėti spręsti administracinius klausimus, dirbti su administracinėmis programomis, informuoti ir padėti besimokantiems suaugusiesiems bei andragogams;
- B12. IKT paremtų mokymosi aplinkų palengvinimo ir paramos besimokantiems suaugusiesiems ir andragogams, naudojančioms šias aplinkas, kompetencija:** gebėti projektuoti, kurti, įgyvendinti ir palengvinti mokymosi aplinkas naudojant IKT, padėti tas mokymosi aplinkas naudojančioms ir jose dirbantiems andragogams ir besimokantiems suaugusiesiems, gebėti įvertinti IKT paremtos mokymosi aplinkos veiksmingumą.

Suaugusiųjų mokymas yra tik viena iš andragogo veiklos sričių. Andragogo veikla apima visą suaugusiųjų švietimo sistemą – tiek edukacinės, tiek vadybinės srities funkcijas. Suaugusiųjų švietimo ir vidurinio išsilavinimo, profesinio mokymo ir aukštojo mokslo profesionalų kompetencijos iš dalies sutampa, tačiau yra ir skirtumų. Suaugusiųjų švietimo praktiką stipriai veikia besimokančių suaugusiųjų grupių **heterogeniškumas** ir mokyme taikomi **didaktiniai metodai**. Pirma, suaugusiųjų švietimo profesionalai nuolat susiduria su heterogeniškumu, t. y. besimokančių suaugusiųjų grupės yra nevienodo išsilavinimo lygio, skiriasi jų socialinė, šeiminė padėtis, darbo statusas, pajamos, lytis, amžius, etninė kilmė, gyvenamoji vieta ir pan. Antra, skiriasi mokymo metodai. Andragogas, taikydamas į besimokantį asmenį orientuotus metodus, daugiausia dėmesio skiria dalyvavimo, besimokančiojo pažangos skatinimui, mokymosi proceso gerinimui ir jų rezultatams.

Lietuvoje andragogai pradėti rengti 1997 m. Vytauto Didžiojo universiteto edukologijos katedroje ir Švietimo studijų centre. Šiuo metu Lietuvoje andragogai rengiami Vytauto Didžiojo universitete, Lietuvos edukologijos universitete ir Klaipėdos universitete. Tačiau universitetinį andragogų rengimą sunkina esamo profesijų klasifikatoriaus trūkumai. Įvairūs tyrimai atskleidžia suaugusiųjų švietimo profesionalų trūkumą Lietuvoje, ypač miesteliuose, kaimo vietovėse, todėl reikėtų skatinti andragogų rengimą. Pavyzdžiui, andragogikos studijos ir perkvalifikavimo kursai – galimybė mokytojams, netenkantiems darbo dėl mokinių mažėjimo bendrojo ugdymo sektoriuje, persikvalifikuoti ir pereiti į suaugusiųjų švietimo sektorių.

## LITERATŪRA

- ALPINE – Adult Learning Professions in Europe: A study of the current situation, trends and issues. Final report (2008). Research voor Beleid ir Leiden University. Žiūrėta 2012-11-10 internete: < [http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/adultprofreport\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/adultprofreport_en.pdf) >
- Buiskool B. J., Broek S. D., van Lakerveld J. A., Zarifis G. K., Osborne M. *Key competences for adult learning professionals*, 2010.
- CONFINTEA IV: international conference on adult education: living and learning for a viable future: the power of adult learning. Final Report. UNESCO Institute for Lifelong Learning: Germany, 2010, p. 124.
- Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning. Official Journal of the European Union (2011/C 372/01).
- Dienys V. *VI tarptautinė suaugusiųjų švietimo konferencija (CONFINTEA VI): nuo retorikos – prie veiksmų*. 2009. Žiūrėta 2012-11-07 internete: < <http://www.unesco.lt/documents/NAUJIENOS/confintea%20vi%20bendra%20informacija.ppt> >
- Europos Komisijos Komunikatas. Suaugusiųjų mokymasis: mokytis niekada nevēlu, 2006, KOM(2006)614. Žiūrėta 2012-11-10 internete: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0614:FIN:LT:PDF> >
- Jatkauskienė B., Jatkauskas E. *Andragogų profesionalizacijos raiška veiklos daugiafunkcionalumo kontekste, Mokytojų ugdymas*. 2010. Nr. 14 (1), p. 42–63.
- Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas 1998-06-30, Nr. VIII-822 (Žin., 1998-07-24, Nr. 66-1909).
- Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo projektas, 2012-11-14, Nr. XIP-5003.
- Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija 2008-10-15 d. Nr. ISAK-2795/A1-347 (Žin., 2008-10-23, Nr. 122-4647).
- Recommendation of the European Parliament and of the Council, 2006 December 18 Nr. 2006/ 962/EC „On key competences for lifelong learning“ (Official Journal of the European Union, 2006, Nr. L394). Žiūrėta 2012-11-05 internete: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:EN:PDF> >
- Taikomasis suaugusiųjų švietimo tyrimas. Socialinės informacijos ir mokymų agentūra, 2011. Žiūrėta 2012-11-09 internete: < [http://www.suaugusiujuvietimas.lt/modules/document\\_publisher/documents/3/Taikomasis%20suaugusiuju%20svietimo%20tyrimas.doc](http://www.suaugusiujuvietimas.lt/modules/document_publisher/documents/3/Taikomasis%20suaugusiuju%20svietimo%20tyrimas.doc) >
- The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. UNESCO: France, 2000, p. 78.
- Žilinskaitė L. *Andragogo profesijos įteisinimo sisteminės prielaidos / Mokymosi visą gyvenimą strategija: požiūrių įvairovė*. Sudarytojai R. Totoraitis, I. Tarasevič. Vilnius: Efrata, 2009, p. 41–46.

**ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ** – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu [http://www.smm.lt/svietimo\\_bukle/analizes.htm](http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm) ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginio planavimo ir analizės skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui ([ricardas.alisauskas@smm.lt](mailto:ricardas.alisauskas@smm.lt)).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (el. p. [jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt](mailto:jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt), tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė dr. Rima Zablackė ir Donata Vaičiūnaitė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkės.

Konsultavo Ričardas Totoraitis, Švietimo ir mokslo ministerijos Akademinio mobilumo ir tęstinio mokymo skyriaus vedėjos pavaduotojas.

SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMAS: AKTUALIJOS IR TENDENCIJOS

Redaktorė Nijolė Šorienė  
Maketavo Gintautas Vaitonis

2012-11-05. Tir. 1 800 egz.

Išleido Švietimo ir mokslo ministerijos

Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius

Spausdino UAB „Grafija“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius

ISSN 1822-4156